

Dacuort ei cumpariu il Tschespet 57:

Vic Hendry atras claus e clis

da Carli Tomaschett, Cuera/Trun

GR 14-02-1986

Dacuort ei il Tschespet 57 sortius, dalla Stampa Romontscha a Mustér. «atras claus e clis» numna Vic Hendry quella rimnada da 55 raquens che suondan in l'auter en successiun arbitraria, senza esser ordinai tenor criteris cronologics ni tematics. Il text vegn interruts dad illustraziuns zun reussidas dil pictur-artist Gieri Schmed, oriunds da Mustér e sesents a Trun. Gie, el fa veramein ina stupenta pareta, nies Tschespet 57.

Ils cudischs - mes amitgs

Els (ils cudischs) ein stai mes megliers cumpliss (p. 156). Quei tradescha Vic Hendry a nus en siu raquent *Dil liug*. E la gliesta da quels cumpliss sto esser fetg liunga, pertgei gia ils texts che Vic Hendry ha creau sez muntan in tschec diember sco la bibliografia alla fin dil Tschespet 57 muossa. Ses ligioms culs cudischs ein fetg stretgs e ses temas stattan fetg damaneivel da sia persuna e da siu mintgadi. Aschia ha era il tetel dil Tschespet 57 valor simbolica. Claus e Clis senumna la stretga dil trutg che meina da Sedrun a Cavorgia. E sco, Vic Hendry veva savens tema da pign da far il viadi tras quella stretga, aschia ei era sia veta stada enqualgadas in viadi «atras claus e clis».

Tgi ei Vic Hendry?

Bein ina damonda empau banala sch'ins vul semplamein endriescher cu Vic Hendry ei naschius, tgei ch'el fa e nua ch'el stat. Ils biars lecturs da litteratura romontscha san che Vic Hendry ei oriunds da Tujetsch (naschius a Cavorgia ils 18 d'uost 1920), ch'el ei scolast secundar ed ha instruiu a Schaffusa tochen la primavera 1985. Sch'ins vul denton tschaffar Vic Hendry sco persuna cun entginas construcziuns, lu daventa la damonda fatga sura in bientec pli hanada. Jeu emprovel era buca da catschar Vic Hendry en in futgè che characterisescha el cun entgins paucs plaid. Lein plitost ir alla tscherca en ses raquens dil Tschespet 57 e schar plidar igl autur sez.

Jeu sun da Tujetsch, titulescha Vic Hendry gest siu emprem raquent, in raz da sauna raschun e cun missialas se'in fier ed ina vusch ferma (p. 1). *Culs mes sun jeu semess sin via ed jeu sun ius in pullt tschancun da cumpignia* (p. 2), cuntinuescha igl autur. *Gliez di che jeu vai dau pietigot han plirs dau mei cun tschadun e tut. A pèr ei bunamein mo la pastira da casa vegnida ed a Valzeina vai jeu sentiù ed jeu sun buca vegnius surora* (p. 2). *Jeu sun ius per vegnir atras e vai stuiù emprender d'enconuscher* (p. 155). *Probablamein sun jeu ius memia lunsch ed jeu vai fatg atras ina* (p. 2). E Vic Hendry tuorna adina puspei bugen anavos el liug da sia derivonza. Igl ei mintgagada in eveniment tut aparti. *Mintga ga che jeu semettel sin via ei quei in'aventura* (p. 150). *Il radio sclaudel jeu bunamein adina, cura che jeu mon cun mia entitad els uauls, danunder che jeu derivel* (p. 151). *Dad ir mintgamai sper Cuera ora vegn il cor loms* (p. 151). *Suenter la Punt va la via ad ault ed jeu mon aspramein encunter casa* (p. 151). Quellas visetas ella patria d'origin ein pigl autur sco bogns da cura che dattan nova forza. *Cura che la neiv simpluna e teissa teilas alvas sur las tendas ed jeu sun zugliaus ella pellitscha cutta dallas bassas, allura, magliel jeu savens giu dil pel da Nalps* (p. 100). Sia sort ei stada destinada dalla entschatta enneu. Vic Hendry lai palesar quella igl aunghel sil viadi giu sin tiara el raquent dètg original Emporta buca tanièn. «*Cun quell'ossa manedla vegnas ti a ver da schuffa. Sil pli ina rida san ins dar a ti enta maun; in tec designar forsa u far notizias d'enzatgei.*» (p. 153). E Vic Hendry ha priu il rispli e la rida e fatg diever stediamein dad els. *En bucca sai jeu buca dir, mo a scret* (p. 104).

Era ina certa malsegirtad digl autur semuossa tscheu e leu els raquens dil Tschespet 57. *Tgi che tucca en ei alla tscherca d'in tegn* (p. 101). *Dapi lu vai jeu adina retenientschas dad ir denter la glied* (p. 152) ...*vai jeu per ordinari tratg la bustgetta cuorta* (p. 155). *Enteifer ils onns vai jeu giu peda ed jeu ditgel che jeu lessi inaga puder si cul flad* (p. 156). ... *schebein jeu seigi era da l'autra vart in da siu persei* (p. 176).

Affonza

Els raquens dil Tschespet 57 giogan era las regurdientschas ina gronda rolla. Aschia lai igl autur reviver en pliras historias cuortas episodas da siu mund d'affonza. Da quella gruppa less jeu menziunar mo il raquent *Il malfatschent vid la crusch* (p. 114-117) che para a mi d'esser reussius oreifer bein. Il lectur vegn a stuer schar mitschar in surrir da sias levzas legend las temas e fetgas dil buobet che sto star en schanuglias el cantun, gest sut il crucifix, perquei ch'el ei buca sedepurtaus endretg. Quella situaziun dil buob che vegn gest confruntaus cun Diu suenter siu schliet sedepurtar dat a siu pign malfatg la peisa d'ina gronda disdida. *El cantun sun jeu vegnius cotschens ed jeu sun staus in pupratsch. In toc plinensi, ual sut il plantschiu sura, fuva il Segner mess vid la crusch: Sut ils peis da saung vai jeu fatg las staziuns. Sc'in cruci tribulau e savens avunda vai jeu schau ora la gretta. Ed il tgierp dil Cristus ha buca fatg star mei manzaser e la sera vai jeu turnau a dir il rusari suroravi e la damaun sissu sun jeu turnaus a vegnir en conflict* (p. 114/115). Cunzun l'Jamna sontga lai mintgamai sesentir il buobet sco grond malfatschent e lai temer el il pir. *Cun mias fallonzas sun jeu staus da l'autra vart ed jeu vai spitgau ch'El prendi las mesiras, El, il Cristus* (p. 115). *La damaun dil Venderdis sogn vess jeu pudiu trer il tgau encunter las preits. Allas treis dil suentermiezdi, mintgamai allas treis, vai jeu tertgau ch'il mund detti ensemen* (p. 116). Mo sia cardientscha naiva ed il fatg che Dieus perduna era al malfatschent vid la crusch dattan ad el la speranza che era ses malfatgs vegnien perdunai. *El (il mund) ei buca sballunaus, damai ch'il fegl da Diu ha giu detg in plaid avon, in plaid decisiv, si per il malfatschent vid la crusch* (p. 116). *Quei ei immens, jeu vai mai saviu suandar e sun malgrad quei seconfruntaus dil patratg ch'era jeu retscheivi perdunament* (p. 117).

Carstgauns agl ur

Igl ei enconuscent che Vic Hendry tracta en sia litteratura era adina puspei carstgauns che stattan, agl ur da nossa societad, carstgauns isolai e bandunai. Plirs da quels raquens cattan ins era el Tschespet 57. In da quels ei *La venda gasettas* (p. 40-42) ... *ina femnetta cun ina fatscha strihada e dies ault e sco garnitura in fegl mellen da sbabet. Entuorn veta ina tastga grischa che smacca e si per las spundas las gasettas da portrets che cuchegian orasut. Per ordinari buc; mo mainsvart aulza ella per la letga la vusch e fa amogna. Ina vusch stetga ch'ei vegnida suten, denton ina vusch da carstgaun* (p. 40/41). Quei ei pia la vendagasettas, ina femna ch'ins survesa ton sco adina ....*la vendidra senza surseglija ins da bi da bugen e dat cuminaga vid ils portrets che han pil solit en pli paucs bategls* (p. 40). Mo in um, medemamein tuschhaus agl ur da nossa societad, fa mintgatun in tec cumpignia ad ella ... *els mo stattan, ensemen per ver onz pli cauld. Zaua en ina stiva pintga da siu persei. Era la stanza ei dasperas, ual sco els sezs ein duas persunas dasperas* (p. 41). In portret impressiunont che fa patertgar e cumprova il grond dun d'observar e da descriver da Vic Hendry.

La midada

Vic Hendry sefatschenta cun las midadas da patertgar ch'ei sefatgas era en nies mund alpin, cunzun denter la giuventetgna e la generaziun dils geniturs da quella. Per quellas duas generaziuns han p.ex. fiastas religiusas savens buca pli la medema significaziun e muntada. En *Nadalnotg* (p. 74-76) dat igl autur in maletg impressiunont ed empau melanconic co quella fiasta sepassa en ina famiglia. La calira dallas candeilas po buca derasar era ina calira interna ed effectuar ina avischinaziun dils presents. La mumma sco figura centrala dil raquent emprova da realisar «siu Nadal» en cuminonza cun ses affons ed ils tratgs tier. Quei reussescha denton buc. *Ils pupials da colur ein dai encunter il bambin e lez ei vegnius suten* (p. 76), quei ton el senn real sco era el simbolic. Ulteriurs temas ch'igl autur tracta en ses raquens ein: scenas ord il mintgadi, religiu, amur, usits.

Stil

Sch'ins legia texts da Vic Hendry surstattan ins adina puspei tgei enorm scazi da plaids ch'ins catta en quels. Igl autur para da mo saver trer ils registers ed empalar ils plaids sil pupi. El encaveglia en ses texts bia plaids e locuziuns che biars han gia schau ir en emblidanza ni insumma mai empriu

d'enconuscher. Quei fatg ei per biars in punct da critica. Ei seigi memia grev, vegn ei lu pretendiu. Tgi che dat denton in stausch a sesez e tila buca la faultsch el canvau tier gl'emprem incap vegn en buca ditg a ver siu gaudi da seprofundar en quei lungatg pulpius da bialas expressiuns e locuziuns.

schuicler (p. 1),
vin da cavals (p. 2),
gruschla (p. 43),
vin nui (p. 47),
volver la cassacca (p. 2),
magliar fèl (p. 6),
far dano (p. 7),
far adanfetg (p. 9),
dar ina ruissa (p. 31),
far mundi (p. 34),
dir si il bor (p. 44),
metter las scrottas sper las ruosnas (p. 46),
ir en troma (p. 48),
dar palsfier (p. 43),
veser ils barcuns cotschens digl uestg (p. 56),
far tschettabiget (p. 72),
stuer hotten (p. 81),
far giu la cavalla (p. 94),
far unviars (p. 105),
far plaschentinias (p. 122),
trer la bustgetta cuorta (p. 155).

Plinavon renunzia Vic Hendry a tuttas firlefanças ed ornaments buca necessaris. Siu lungatg ei fetg concentraus, buc in plaid da memia. Mintga plaid ei impurtonts per la construcziun, cass cuntrari vegn el strihaus. Vic Hendry numna savens mo igl essenzial. Dils detagls duei il lectur far sez in maletg. *La carrotscha sezza ei vegnida en rocla ed ida sur la preit crap giu ella crapparia dil vonn; ella ei stada a manez. La pintga ha giu igl aunghel pertgirader ed ei mitschada cun in per sgreffels. La mumma ei stada tutta sera bara e la Pina ha griu ora la bucca* (p. 123).

Ulteriurs mieds stilistics el lungatg da Hendry ein: la metafra
(utschi plum = mat, p. 7),
(truca = vischi, p. 17/58),
(batlinis tschufs = nibels da plievgia, p. 99);

la persunificaziun

(Niua sc'ina miur e cun ossa sblihida che clapogna ed ils dents dattan ensemen = la verdad, p. 96),

il senn simbolic.

(Avon casa han ils feins e las flurs stuiu tener leu, ual sco suenter ina schelira, p. 38),

(Oz sun jeu ius sur enzatgi ora, p. 146),

(Suenter la Punt va la via ad ault, p. 151).

Conclusiun

Igl allegau sura ei mo in schatg dalla reha purschida dil Tschespet 57. Scadin che pren temps e peda da seprofundar en quellas «historias cuortas» sco igl autur numna ses raquens vegn franc buca a vegnir trumpaus. Il Tschespet 57 astga vegnir taxaus per beinreussius ton quei che pertucca il cuntegn sco la fuorma. El ei veramein digns da vegnir cumpraus ed era legius.

Per finir descha ei d'engraziar agl autur ch'el ha mess a disposiziun ses novissims raquens per schar publicar ella retscha dils Tschespets sco era a Martin Cabalzar (redactor), a Gieri Schmed (illustraziuns) ed a prof. Isidor Winzap (segidaus cullas correcturas) per lur stupenta lavur.